

Základy mediální gramatiky I. – rozbor psaného textu

Cíl kapitoly

V následující kapitole se seznámíte s:

1. důvody proč analyzovat texty, mluvené projevy a televizní vysílání
2. základními formálními a obsahovými charakteristikami psaných textů
3. metodami, které analýzu psaných textů umožní
4. různými způsoby manipulace v textech a způsoby jak je odhalit

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- odhalit manipulativní texty
- odlišit fakta, která vám text říká a sdělení, která vám podává
- určit zda je text zaujatý, fundamentalistický, sofistický, analytický
- určit základní východiska a cíle textu
- rozhodnout, zda je předložený text logicky konzistentní

Časová zátěž

1 týden

1.1. Proč rozbor textu

Dříve než si představíme jednotlivé metody rozboru textu, televizního či rozhlasového vysílání a mluveného slova, pokusíme se zodpovědět otázku základní – proč. Proč nestačí texty, které se k nám – ať už na stránkách novin, knih, vysokoškolských skript či letáků politických fanatiků – dostávají, pouze číst? K čemu je vůbec rozebírat? Proč zjišťovat, zda nás nemanipulují?

Uvedme nejprve jednoduchý případ: Bohuslav Binka přijde na první přednášku studentů a zahájí ji následujícím proslovem: „**Dobrý den, já se jmenuji Bohuslav Binka, studoval jsem zde v Brně a dále na nejlepších univerzitách ve Spojených státech, Anglii, Francii a Německu, jsem nesmírně, nesmírně chytrý a morální člověk, obdivuje mě mimo jiné prezident Klaus a bývalý prezident Havel a papež a děkan této fakulty, napsal jsem spoustu obdivuhodných knih, jsem asi nejlepší filosof tohoto tisíciletí ...**“.

To, co vám Binka ve svém úvodu pověděl byla řada údajů (mimořádně nepravdivých), ale to, co Vám sděloval, nemělo s těmi údaji nic společného. Binkovo sdělení bychom mohli vyjádřit následovně: „**Tak teď se všichni dívejte, přišel mezi Vás naprostý Bůh, Mirek Dušín a matka Tereza dohromady, rychle mě všichni obdivujte.**“ Sděloval tedy něco jiného než říkal.

A nejenom to – také informace, kterou si z řečeného i sděleného můžete odvodit, je od obého odlišná. Když někdo mluví jako Binka, víte, že: **má potřebu hned na začátku dělat ze své osoby předmět nekritického obdivu, že nemá dostatek sociální inteligence na to, aby pochopil, že takto se bezostyšně vytahovat před studenty nemá, že je narcistní (nekriticky sebestředný) člověk.**

Vidíme tedy hned tři úrovně informací z textu vyplývající. Pokud bychom zůstali na úrovni sdělení, informace, kterou si z Binkova projevu odneseme, vypadá následovně: Binka má

skvělé vzdělání, je mimořádně inteligentní člověk a všichni ho obdivují. Jestliže dokážeme pochopit, co je sdělením jeho proslovu a uvědomíme si, že nám říkal něco jiného, než o čem mluvil, a pokud dokážeme analyzovat co nám to vlastně říkal, zjistíme, že mezi tím co bylo řečeno a mezi tím, co Binka skutečně, je spočívá ohromný rozdíl. Jak může být inteligentní člověk, který Vám od prvního setkání vnucuje svoji inteligenci naprosto neinteligentním způsobem? Kdo může obdivovat člověka s nulovou sociální vnímavostí?

Uvedl jsem primitivní příklad. U Binkovy řeči nemusíme dlouze ztrácet čas analýzou, abychom pochopili, že nás ve svém sdělení manipuluje a říká něco jiného než mluví. Existují ovšem texty, u kterých manipulaci, tzv. rozdíl mezi sděleným a řečeným nepoznáme tak snadno. Jestliže se tedy nechceme nechat manipulovat, je nutné se kritickému čtení textu naučit a praktikovat jej. Možná budete sami překvapeni, jak vysoká je míra, kterou se Vás pokouší nejrůznější texty manipulovat a jak užitečná je schopnost tuto manipulaci rozpoznat.

1.2. Základní metoda rozboru – analýza středního dosahu

V předchozí části kapitoly jsme se pokusili dokázat, že analýza textů má – pokud se nechceme stát obětí manipulace – smysl. Nyní přistoupíme k analýze samé. Z velkého množství existujících metodologických postupů analýzy (lingvistická pragmatika, narrative room, Auerbachova kulturologie, Derridova dekonstrukce) vybíráme metodu kompilativní (využívající jednotlivé postupy všech zmíněných metod) – tzv. **analýzu středního dosahu**. Jak se provádí? Jednoduše!

Každý text, který dostaneme, podrobíme analýze **formálních vlastností** a analýze **obsahových vlastností**, přičemž začneme vždy analýzou formálních vlastností. Dostali jsme do rukou následující text:

Dalším z cílů je rovněž mnohostní nazírání etiky bez pokusů o fundamentální excesy či konstituování univerzálních a ekumenických monomýtů. Desiderátem pak možnost orientace ve světě vzájemně se prolínajících, propojovaných, odlišných hodnot a oživení potenciálu komunikability (která ale může probíhat i způsobem zdvořilého nezájmu - touhu po všechny konflikty zmírňujícím konsensu humánního všeobjetí lze nahradit chladnou, zvědavou, vzájemnou zdvořilostí, tedy i nezájmem. Oživení potenciálu komunikability znamená nenechat se příliš fascinovat mnohotvárností morální diverzity v nejrůznějších situačních kontextech (avšak nezanedbávat ji) a pokoušet se vysledovat to, co by tyto kontextuální rozmanitosti spoluutvářelo (Zkoumání kontextu znamená zkoumání strukturační a podob pospolitosti v nichž je morálka funkční. Znamená to odpovídat na otázky: čím je morálka nesena, nač je vázána, co preferuje, jaké jsou typy sociálních vztahů, jak je spjata s výchovou, vzděláním, co je garantem morální autority, jakou roli má tradice (obecně normativní nebo lokální), jaké jsou vztahy mezi aktéry morálních vztahů, co je předmětem kritiky, jaký je práh morální svéprávnosti, jaké jsou sankce za její přestoupení. To vše v rámci fungování mocenského hierarchizujícího výkonu a na vázkách mezi "legální" a "populární" morálkou)

Na první pohled musel citovaný text psát skvělý odborník. Je plný nesrozumitelných – a na první pohled odborných – slov, vůbec nevíme co znamená a nejspíš to bude naši nedostatečností. Dříve, než na takový názor přistoupíme, si text rozebereme. Začneme formálními charakteristikami.

I. Srozumitelnost – (hodnocená na škále srozumitelný x nesrozumitelný).

Text, který máme před sebou je nesrozumitelný. Nesrozumitelný, protože (jako většina nesrozumitelných textů) **A. používá cizích nebo neobvyklých slov B. sestává z dlouhých, komplikovaných a nepřehledných souvětí s množstvím vedlejších – navzájem logicky nespojených – vět C. postrádá souvislost mezi jednotlivými částmi textu.** Máme-li před sebou nesrozumitelný text, pokusíme se určit důvod jeho nesrozumitelnosti. Ve většině případů je každý nesrozumitelný text nesrozumitelný, protože:

1. **Autor neměl co říct a nechce, abychom to poznali – text je o ničem, sdělením jeho obsahu je blu-blo-blo-ro**
2. **Autor neměl co říct a tak sděluje banalitu, ale nechce, abychom poznali, že je to banalita – text je o banalitách, sdělením jeho obsahu je „slunce je žluté a tráva zelená a lidé by se měli mít rádi“** (Tento typ textů je pravděpodobně nejčastější. Pokud napíšete do vysokoškolských skript nebo novinového článku, že slunce svítí ve dne a člověk má hlavu, asi se docentem tak rychle nestanete, pokud však napíšete, že: „Funktoem jsoucnosti bytí slunce je temporální posibilita světlosti a esenciálním darem lidské existence je racionální desiderát hlavovitosti“, titul Vás nemine.
3. **Autor měl co říct, ale předmět, o kterém se píše, je natolik komplikovaný, že nelze psát srozumitelněji a od čtenáře se tedy žádají vyšší nároky na čtení a pochopení.** (Bezkonkurenčně nejméně častý případ u nesrozumitelných, nepřístupných textů.)

//Považuji za užitečné připsat na tomto místě výsledky mého vlastního laického výzkumu: v současnosti je – minimálně v případě filosofických textů – poměr mezi důvody nesrozumitelnosti dlouhodobým odhadem 30% (autor nemá co říct), 50% (autor říká banality) a 20% (autor má co říct a to co říká má smysl, pouze to nejde sdělit jednoduše).//

Jak tedy zjistíme, zda se jedná o nesmysl, banalitu, nebo obtížný smysluplný text? Je nutné určit další formální charakteristiku textu – přístupnost.

II. Přístupnost – (hodnocená na škále přístupný x nepřístupný) – určíme otázkou: **Jsou cizí slova na místech, kde bylo možné použít slova jednoduše srozumitelná a česká? Lze na místě dlouhých, komplikovaných a nepřehledných vět použít věty stručné, krátké a srozumitelné, aniž bychom narušili logickou strukturu textu? Je nesouvislost jednotlivých částí textu namísto povahou samotného textu zapříčiněna záměrem autora?** Pokud si na tyto otázky odpovíme ano, pak se jedná o text nesrozumitelný i nepřístupný a s největší pravděpodobností (něco mezi 90%- 100%) je nesrozumitelný, protože autor maskuje, že nemá co říct nebo říká banality. S určitostí náš předpoklad ověříme přeložením a rozbořením prvních 3-5 odstavců textu do srozumitelné češtiny. Pokud se v těchto odstavcích neobjeví žádné smysluplné sdělení, nemá cenu se textem zabývat. Na co se prokousávat obtížným textem, abychom zjistili, že na vysoké škole studují studenti, slunce je žluté a vítr fouká? Vyhodnoťme si nyní první tři možné typy textu:

1. Text je srozumitelný a přístupný (je dobré vědět, že každý srozumitelný text je přístupný) – pokračujeme v analýze.
2. Text je nesrozumitelný a přístupný – pokračujeme v analýze.
3. Text je nesrozumitelný a nepřístupný – text odhazujeme do koše a odcházíme dělat něco užitečného, například číst nějaké srozumitelné texty.

U textu, který jsme uvedli na začátku kapitoly, snadno zjistíme, že za: **1. je nesrozumitelný, za 2. je nepřístupný a za 3. po překlada do jednoduché češtiny vidíme, že autor říká**

banality, které záměrně schovává za nesrozumitelnost textu, přičemž obsah textu lze vyjádřit jednoduše: „lidé už se dnes nezabíjí pro své názory, ale zase má naše epocha jiné nevýhody“. To je mimořádně hluboké sdělení. Nikdo z nás rozhodně netušil, že už nežijeme ve středověku, že právě teď nejsou v České republice žádné pogromy, ale že život je stále těžký. Text je nesrozumitelný, nepřístupný, o banalitách. Lze se dohadovat o důvodu, proč byl napsán, ale jeho sdělení – tedy ne to co říká, ale to, co sděluje – je přibližně toto: podívejte jaký moudrý člověk to napsal, kolik cizích slov umí – to bude opravdu hlava. Rozhodně nemá cenu jej číst. Zjištěním, že autor je hlupák, který se rád vytahuje, náš rozbor končí. Přejdeme k dalším textům. Pokud je text přístupný, zbývá poslední část formální analýzy – určení aktorů textu.

III. Aktoři textu

Každý srozumitelný či alespoň přístupný text má své aktory. Aktorem textu může být kdokoli a cokoli: člověk, lidstvo, Kamila, dav, dělník, kapitalisté, dobro, židle, Bůh, tramvajová zastávka, kniha, růže, telefon. Většina textů obsahuje 2-5 zásadních aktorů a nespočet aktorů „okrajových“. Podívejte se na následující text¹:

Zatímco zběsilá smečka přivolává tyto pohromy všeobecného rozvratu, podával Leontius, prefekt věčného města, hojně důkazy toho, že je osvědčeným soudcem, jsa rychlý při výslechu, v rozsudku svrchovaně spravedlivý a povahou laskavý, byt' pro odpovědné plnění úřadu připadal leckomu přísný, a značně náchylný k milostným rozkošem. Prvotní příčina pobouření proti němu byla zcela bezvýznamná a malicherná. Když byl na jeho rozkaz zatčen závodní vozataj Philocomus, následovala jej všechna spodina, jako by hájila svůj nejdražší poklad, a prefekta sveřepě napadla, aby ho zastrašila, on však, neochvějný a vzpřímený, rozeslal biřice, a aniž kdokoli protestoval nebo odporoval, několik polapených a pak zbičovaných potrestal deportací na ostrov.

Když se několik málo dní nato dav jako obvykle znovu rozlilil pro nedostatek vína a shlukl u Septemzodia, rušného místa, kde císař Marcus založil nádherné nymphaeum, prefekt se tam bezodkladně odebral, ačkoliv ho všichni úředníci a biřici snažně prosili, aby se nepouštěl mezi zpupnou a hroživou luzu, která se dosud od poslední bouře neuklidnila, on však, jsa nepřístupný strachu, přímo tam zamířil, takže ho část družiny opustila, ačkoli se vrhal do vážného nebezpečí. A tak, sedě na voze, s ohromující sebedůvěrou se rozhlížel posupnými očima po hadích tvářích ječících výtržníků, kteří ho ze všech stran obklopovali, strpěl nesčetné urážky, a když mezi nimi poznal jednoho, který nad ostatní vynikal rozložitou postavou a rusými vlasy, tázal se ho, je-li Petrus, přízviskem, jak slyšel, Valvomeres, a když mu utrhačným tónem odpověděl, že je, přes hlasitý odpor zástupu jej kázal pověsit s rukama nazad spoutanými, aby byl bičován jakožto člověk, o němž dávno věděl, že je předním z buřičů. A když jej bylo vidět ve výši, jak nadarmo prosí své spřežence o pomoc, dav, ještě před chvílí hustý, se rozptýlil po různých částech města, a tak na místě potrestavše toho nejzuřivějšího strůjce nepokojů jakoby v uzavřené šatlavě, vypověděli jej s rozdrásanými boky do Picena. Tam když se později odvážil zneuctit pannu z rodiny nikoli bezvýznamné, byl rozhodnutím konsulára Patruina odsouzen k trestu smrti.

---

¹ Podotýkám, že záměrně vybírám text, který je pro dnešní dobu politicky neutrální. Boje římské spodiny a mocenské elity nás dnes asi politicky příliš nerozvášní. Dopředu však počítejme s tím, že v rozboru textu musíme zachovávat přísnou neutralitu. Nejde o to zjistit, že nám sympatická strana je ta lepší, ale o to ubránit se manipulaci od kohokoli. Ani ti na naší straně nesmí manipulovat. **Nejde nám o to zjistit kde je pravda, ale o to ubránit se manipulaci.**

Text je srozumitelný (jakkoli náročný kvůli svým komplikovaným a dlouhým souvětím), protože víme, o čem se v něm píše. Jestliže je srozumitelný, je také přístupný a můžeme určit jeho základní aktory. Na jedné straně to je nepochybně **Leontius**, člověk, o kterém celý předložený text je. Na druhé straně, proti Leontiovi, stojí aktor **dav** (nikoliv tedy Petrus Valvomerus, protože Leontinus se v textu nestřetává s Petrem, ale s celým rozlíceným davem, na úrovni Leontina je dav, nikoliv jen jeho část). Jak vidíme, aktorem je vždy subjekt, o kterém především v textu jde.

Určili jsem si srozumitelnost i přístupnost textu, určili jsme si jeho aktory a můžeme přejít k obsahové (sémantické) části naší analýzy.

Jako první se pokusíme nalézt emocionálně laděná slova vázající se ke všem hlavním aktorům textu. Podotkneme, že emocionálně laděná slova dělíme na tzv. **absolutní a kontextuální**. Absolutní v sobě nesou emoci vždy, bez ohledu na okolní slova, kontextuální pak svoji emocionalitu i její náboj získávají teprve umístěním do kontextu – mezi jiná slova. Například svrchovaně spravedlivý je kladné emocionálně nabitě dvousloví bez ohledu na kontext. Přísný je emocionálně kladné nebo záporné podle kontextu. Jestliže jste přísný na ty, kteří si to zaslouží, slovo nese kladný emocionální náboj, jestliže jste zbytečně přísný, záporný. K aktoru **Leontius** se váží následující emocionálně laděná slova: **osvědčený, svrchovaně spravedlivý, laskavý, přísný, náchylný k milostným rozkošem, nepřístupný strachu, sebedůvěrou**. K aktoru **dav** se váží následující emocionálně laděná slova: **zběsilá smečka, pohromy všeobecného rozvratu, malicherná, sveřepě napadla, rozlítit, zpupnou a hroživou, hadí tváře ječících výtržníků**. Všechna absolutní emocionálně laděná slova navázaná na aktora Leontia jsou bezvýhradně kladná, kontextuální kladná nebo neutrální, přičemž převažují kladná. Všechna absolutní i kontextuální emocionálně laděná slova navázaná na aktora dav jsou záporná.

Můžeme tedy určit první obsahové charakteristiky textu:

I. Emocionalitu textu (na škále emocionální x neemocionální) – která je určena počtem absolutně a kontextuálně emocionálně nabitých slov. *Náš zkoumaný text je rozhodně emocionální. Emocionálně laděných slov je plný.*

II. Fundamentalističnost textu (na škále nefundamentalistický x fundamentalistický) přičemž za fundamentalistický text považujeme text, který:

A. Striktně přisuzuje, (distribuuje) kladně a záporně laděná emocionální slova vzhledem k aktorům. Tedy text, který jednoho z aktorů obklopuje výhradně kladně laděnými emocionálními slovy, zatímco druhého záporně laděnými emocionálními slovy. Zde pozor – pokud text obklopuje pouze jednoho aktora, ať už výhradně kladnými či zápornými emocemi, je podmínka striktní distribuce vzhledem k aktorům také splněna! Text, který distribuuje striktně kladné a záporné emoce aktorům, je text zaujatý, přičemž každý fundamentalistický text je zaujatý, ale ne každý zaujatý je fundamentalistický, protože se může vyskytnout – jakkoli zřídka – případ, kdy popisujete něco, co je v daném kontextu skutečně výhradně kladné a záporné. *Náš text první zkoumanou vlastnost fundamentalističnosti splňuje.*

B. Rozděluje svět (svět faktický i svět textu) na černý a bílý bez přívlastků. To znamená, že mezi bílým a černým neexistují žádné přechody. Jste buď na straně dobra, nebo zla, mezistupeň neexistuje. Můžete být buď s davem, nebo s Leontinem, ale uprostřed žádné místo není. *Také tuto vlastnost náš text splňuje.*

C. Je neobjektivní – tzn. reálný svět ho nezajímá. Pokud byste autorovi našeho textu řekli, že lidé z toho davu měli v něčem pravdu a pokusili se argumentovat, autor (v našem případě Marcellinus) Vám řekne: *Není to pravda, protože to pravda být nemůže. Leontinus je kladný a dav záporný bez ohledu na reálný svět. Důležitá není skutečnost, ale autorova představa*

toho, jak by skutečnost měla vypadat. Uvedme si příklad z našeho textu – autor nejprve označuje Leontina za svrchovaně spravedlivého (viz začátek textu), ale potom popisuje jeho soudcovské umění na příkladu odsouzení Valvomera, a to určitě spravedlivé není. Autorovi je to však jedno: Leontinus je svrchovaně spravedlivý, i když Valvomera odsoudí za minutu aniž se ho na cokoliv zeptá a cokoliv si o něm zjistí. Skutečnost není důležitá. *Tedy i zde náš text podmínku splňuje.*

Náš text splňuje všechny tři podmínky fundamentalističnosti, a je tedy fundamentalistický.

III. Sofistikovanost textu (na škále sofistikovaný x nesofistikovaný) je další obsahová, sémantická, charakteristika textu. Sofistikovaný je každý text, který záměrně skrývá to, co sděluje. Nesofistikovaný je takový, který to, co sděluje, neskrývá. Uvedme si jednoduchý příklad. Binka chce, aby jeho bratr Jan místo něj zryl docela rozměrnou zahradu. Nesofistikovaně to udělá následujícím způsobem: „Honzo, hele, já jsem strašně lenivej člověk, nerad pracuju a dneska zrovna nemám už vůbec žádnou náladu, hele, vem si rejč a zrej to tady, jo.“ Načež mu bratr Jan řekne, že není tak hloupý jak možná na první pohled vypadá, a ať si zmíněnou zahradu Binka nakypří sám. Sofistikovaně Binka požádá bratra o pomoc následovně: „Honzo, prosímtě, tady je asi na zahradě docela velký poklad, ale měl jsem sen, že ho může najít můj bratr, a to tak, že celou zahradu důkladně zryje. Já Ti dám, když ten poklad najdeš, půlku jo?“. Neříká to, co skutečně chce, ale zakrývá to jiným sdělením – to je sofistikované jednání. Samozřejmě v tomto konkrétním případě se jedná o sofistikovanost primitivní a snadno odhalitelnou, ale existují sofistikované texty nebezpečnější. Náš druhý text „Leontius“, je nesofistikovaný, protože autor neskrývá to, co textem sděluje. Uvedme si nyní příklady nesofistikovaného a sofistikovaného textu.

„Protože to je kniha Filozofa. Každé z děl tohoto myslitele zničilo část vědění, které křesťanství shromažďovalo po celá staletí. Církevní otcové řekli všechno, co je o Slovu a jeho síle třeba vědět, ale stačilo, aby Boethius Filozofa komentoval a mystérium Slova božího se přeměnilo v lidskou parodii kategorií a sylogismů. Genesis nám poskytuje všechno, co je třeba vědět o skladbě všehomíra, a pak stačilo, aby byly znova objeveny fyzikální knihy Filozofa a všehomír byl znova uvažován v pojmech tupé a slizké hmoty a Averroes přesvědčil skoro všechny, že svět je věčný. Věděli jsme všechno o jménech božích a dominikán, kterého pohřbil Abbo, sveden Filozofem, je přejmenoval ve shodě s pyšnými stezkami přirozeného rozumu. Všehomír, který se podle Areopagity jevil každému, kdo se uměl podívat na nebesa, jako oslnivý vodopád první příčiny, causa prima, se tak stal jímkou pozemských indicií, od kterých se postupuje k pojmenování abstraktních skutečností. Kdysi jsme vzhlíželi vzhůru k nebesům a bahnou hmoty jsme věnovali sotva pohrdlivý pohled, nyní se díváme dolů na zem a pouze na základě jejího svědectví myslíme na nebe. Každé slovo Filozofa, na něhož dnes už přísahají i světci a papežové, převrátilo obraz světa vzhůru nohama...“

Právě uvedený text je text nesofistikovaný. Jeho autor je fundamentalista (protože text splňuje všechny tři podmínky fundamentalistického textu), který nenávidí filosofii a zbožňuje víru, ale bojuje „s otevřeným hledím“, své – jakkoli nenávislné a umanuté – stanovisko prezentuje otevřeně. To co textem říká: „Filosofie může za všechno zlo, kdežto náboženství a víra nás jako jediné mohou zachránit – takže filosofii je třeba vymýtit“, říká přímo a bez obalu.

Podívejme se nyní na druhý text:

Vědecké poznání je vědecké a čisté, proto je přijímáme. Akceptujeme vše, co Kršna říká. To je vědomí Kršny. Ušetří nám to spoustu času. Jestliže přijmeme správnou autoritu nebo správný zdroj poznání, ušetříme si mnoho času. V hmotném světě existují dvě cesty k poznání:

induktivní a deduktivní. Deduktivní metodou se došlo k závěru, že člověk je smrtelný. Otec nám říká, že člověk je smrtelný, sestra nám říká, že člověk je smrtelný, každý říká, že člověk je smrtelný, ale výzkumy neprovádíme. To, že člověk je smrtelný, přijímáme jako fakt. Kdybychom chtěli výzkumy zjistit, zda je člověk smrtelný, museli bychom studovat každého jednotlivce a tu by nás mohlo napadnout, že snad někde existuje člověk, který neumírá, jenže my jsme se s ním nesešli. Takto se naše výzkumy nikdy nedoberou konce. Tomuto přístupu se v sanskrtu říká ároha, vzestupný postup. Chceme-li dosáhnout poznání vlastním úsilím, prostřednictvím našich nedokonalých smyslů, nikdy nedojdeme ke správným závěrům. To není možné.

V Brahma-sanhitě se říká: Představme si, že letíme letadlem rychlejší než myšlenka. Naše hmotná letadla dokážou letět rychlostí 2 000 km za hodinu, ale co to je v porovnání s rychlostí myšlenky? Když sedíme doma a myslíme na Indii vzdálenou 10 000 km, octneme se tam v myšlenkách okamžitě. Tak rychlá je myšlenka. Přesto se říká, že kdyby člověk letěl po milióny letadlem rychlým jako myšlenka, zjistil by, že duchovní svět je neomezený. Není možno se k němu ani přiblížit. Proto nám Vědy přikazují, abychom se obrátili na duchovního mistra, pravého gurua. V této souvislosti bylo také použito slova povinně. Jaké kvalifikace má mít duchovní mistr? Vyslechl a přijal védské (pravé) poselství z pravého zdroje, jinak není pravý. Kromě toho musí být skutečně pohroužen v Brahmanu. ....

Kdyby se někdo pokusil poznat Kršnu pouze studiem védské literatury, byl by zmaten. Mohlo by se mu to podařit, ale je to velice těžké. Kršnu je však možné velice snadno poznat prostřednictvím Jeho oddaných - Jeho oddaní vám Ho mohou předat. To je v moci těch, kteří jsou mu oddáni. ....

Hnutí pro vědomí Kršny je autorizováno védskými zásadami.

Na první pohled běží o významně odlišný text. Ale čím odlišný? Stejně jako text první je – až na některé pasáže – srozumitelný. Jeho aktori jsou: védské poznání, poznání na základě vlastní zkušenosti, čtenář a Hnutí pro vědomí Kršny (Hare Kršna). Podívejme se nejprve na emocionálně laděná slova a jejich distribuci vzhledem k aktorům. K aktoru “védské poznání” jsou navázána následující emocionálně laděná slova: “vědecké, čisté, ušetří nám spoustu času, správná autorita, správný zdroj, poselství z pravého zdroje”, k aktoru “poznání na základě vlastní zkušenosti” jsou navázána následující emocionálně laděná slova: “nedokonalé smysly, nikdy nedojdeme ke správným závěrům, zmaten, těžké”. Aktor čtenář je mírně záporný až neutrální, aktor Hnutí pro vědomí Kršny je jednoznačně pozitivní, přičemž je spojený s aktorem Védské poznání. Oba dva texty jsou fundamentalistické (tedy striktně distribující emoce mezi aktory, černobílé a lhostejné k realitě) ovšem zatímco první je otevřeně fundamentalistický, druhý je skrytě fundamentalistický. Skrývá, “obaluje” to co sděluje tak, abychom to při čtení nepostřehli. Neříká: “poslouchejte mě, protože já jsem vyvolený, zatímco vy jste pitomá hovada co mají poslouchat”, ale “vědy přikazují, abychom se obrátili na duchovního mistra, pravého gurua. ... V této souvislosti bylo použito slova povinně.” Ale význam obou vět je stejný! Pouze bezprostřední účinek se liší – jen stěží bychom poslouchali člověka, který nám říká, že jsem tupci. Odlišnost prvního a druhého textu tedy není ve fundamentalističnosti, ale v míře sofistikovanosti – skrytosti obsahu sdělení, přičemž je jasné, že daleko nebezpečnější – a nemorálnější – je text druhý.

A dostáváme se k nejobtížnější – a také nejdůležitější – části našeho rozboru textů. K určení **východisek a logické konzistence** textů.

IV. Východiska textu

Nejprve – předběžná a informativní – definice: “Východiska textu jsou jakési pilíře, na kterých text stojí, a bez nichž by nikdy nevznikl.” Jsou to základní předpoklady, hypotézy

textu. Východiska textu nemusí být nutně v textu uvedena a dokonce si je nemusí uvědomovat ani autor, ovšem přítomna jsou v každém textu. a to nutně. Připomeňme si text o filosofii a víře.

„Protože to je kniha Filozofa. Každé z děl tohoto myslitele zničilo část vědění, které křesťanství shromažďovalo po celá staletí. Církevní otcové řekli všechno, co je o Slovu a jeho síle třeba vědět, ale stačilo, aby Boethius Filozofa komentoval a mystérium Slova božího se přeměnilo v lidskou parodii kategorií a sylogismů. Genesis nám poskytuje všechno, co je třeba vědět o skladbě všehomíra, a pak stačilo, aby byly znova objeveny fyzikální knihy Filozofa a všehomír byl znova uvažován v pojmech tupé a slizké hmoty a Averroes přesvědčil skoro všechny, že svět je věčný. Věděli jsme všechno o jménech božích a dominikán, kterého pohřbil Abbo, sveden Filozofem, je přejmenoval ve shodě s pyšnými stezkami přirozeného rozumu. Všehomír, který se podle Areopagity jevil každému, kdo se uměl podívat na nebesa, jako oslnivý vodopád první příčiny, causa prima, se tak stal jímku pozemských indicií, od kterých se postupuje k pojmenování abstraktních skutečností. Kdysi jsme vzhlíželi vzhůru k nebesům a bahně hmoty jsme věnovali sotva pohrdlivý pohled, nyní se díváme dolů na zem a pouze na základě jejího svědectví myslíme na nebe. Každé slovo Filozofa, na něhož dnes už přísahají i světci a papežové, převrátilo obraz světa vzhůru nohama...“

Jak si určíme východiska tohoto textu? Za prvé – vycházíme z faktu, že v naprosté většině případů jsou východiska textu spojena s jeho aktory – zde filosofie a víra. Za druhé – víme, že východiska budou formulována spíše abstraktně – na vyšší míře obecnosti. A za třetí – víme, že východisek textu nebude obvykle více než 5 (existují samozřejmě výjimky). Východiska textu určuje Binka takto:

Svět je rozdělen na dva naprosto odlišné prvky.
Prvek dobra reprezentuje víra a církev.
Prvek zla reprezentuje rozum a filosofie.
Je dobré potlačovat zlo a podporovat dobro.

Vaše vlastní formulace může být mírně odlišná (pokud budou Vaše východiska svým smyslem stejná) ovšem je jasné, že za východiska textu nebudeme považovat věty:

Binka je štramák.
Každý, kdo hraje dobře fotbal, je letecký specialista.

Čímž chceme říct, že formulace východisek textu není striktní (přesná), ale že rozptýl správně určených východisek je poměrně malý.

Určeme si nyní – z důvodu procvičení – východiska textu o „Védském poznání“. Binka je formuluje následovně:

Existují dvě cesty poznání.
Jedna z nich je dokonalá, druhá zavrženíhodná.
K cestě dokonalé se dostaneme pouze pod kvalifikovaným vedením.
Kvalifikované vedení nám poskytne jen autor textu a jeho hnutí.

V. Logická konzistence textu.

Logická konzistence textu je vlastnost vázající se na bezrozpornost a správné odvozování textu. Text je logicky konzistentní, pokud je bezrozporný a z jeho premis (přijatých předpokladů, východisek) skutečně vyplývají závěry. Z toho v žádném případě nevyplývá, že s každým logicky konzistentním textem budeme souhlasit. Podívejme se na následující text:

„Je jasné, že mezi nejnadanější národy patří Bengálci, každý, i ten nejhoupější Bengálec je daleko moudřejší než nejchytřejší člověk mimo Bengálsko. Dnes, kdy je potřeba intenzivně zvyšovat inteligenci lidstva, nezbyvá než všechny národy mimo Bengálce vyhladit.“

Tento text je logicky konzistentní, ovšem málokdo z nás s ním bude souhlasit. Nesouhlasíme totiž s východisky (přijatými předpoklady) takového textu:

Bengálci jsou daleko inteligentnější než ostatní národy.
Je potřeba urychleně zvyšovat inteligenci lidstva.
Lidský život je daleko nižší hodnotou než celková inteligence lidí.

Naopak – nutně – musíme odmítnout jakýkoliv logicky nekonzistentní text – i kdybychom souhlasili s jeho východisky.

„Jsem přesvědčen o nutnosti pečovat o ohrožené a týrané děti, a proto je potřeba zvýšit dojivost a počet dojnic v České republice.“

Text je blábol, i kdybych s jeho předpoklady a cílem souhlasil. Dobrá vůle tam, kde chybí schopnost myslet mnoho nezmůže.

Obecně tedy existují texty:

Logicky konzistentní, s jejichž východisky souhlasíme.
Logicky konzistentní, s jejichž východisky nesouhlasíme.
Logicky nekonzistentní, s jejichž východisky souhlasíme.
Logicky nekonzistentní, s jejichž východisky nesouhlasíme.

Zůstaňme ještě chvíli u textů logicky konzistentních s jejichž východisky nesouhlasíme. S východisky textu nesouhlasíme v zásadě ze tří důvodů:

I. Východiska jsou fakticky nesmyslná. Pokud je východiskem textu fakt, že nejlepším plavcem na Zemi je cihla obalená kovovým drátem, odmítáme východisko, protože je fakticky nepravdivé.

II. S uvedenými východisky hodnotově, nikoliv fakticky, nesouhlasíme. Naše hodnoty nám je neumožňují přijmout. V tomto druhém případě nejde o spor faktický, ale hodnotový. Pokud je východiskem textu předpoklad, že „všechny děti jsou na nic a měli bychom je vyvraždit“ není možné prokázat, že východisko je nepravdivé, ale je možné takové východisko z naší pozice hodnotově odmítnout. Když o podobném problému uvažoval Aristoteles napsal: „Pokud někdo tvrdí, že je vždy dobré zabít svojí matku, neuváděj argumenty, ale vytáhni klacek.“ Což je jinými slovy to samé. Někdy nemá smysl odmítat argumentačně, ale prostě hodnotově – pro mě je takové stanovisko nepřijatelné. Některá východiska jsou nevyvratitelná a přesto zruďná. Ostatně podívejme se na další text:

Jak se jmenuješ?

Normální otázka. Pokud ovšem nezazní, když jste s ní podruhé v posteli a ona už se vám představovala.

Panebože, támhle je! Žena se kterou jste prožil jedinou nezávaznou noc plnou vášně. Jde k vám a vy siza boha nemůžete vzpomenout, jak že se to vlastně jmenuje. Kolikrát se vám to už stalo? Existuje ještě horší varianta – zapomenete její jméno ve chvíli, kdy jste s ní v posteli podruhé. Když vezmeme v úvahu, že každý den potkáváme nové tváře, není překvapující, že nám nějaké to jméno občas vypadne.

Použijte svoji představivost

Jména a důležitá slova se snáze pamatují, když si s nimi spojíme nějakou představu. Protože muži mají obvykle dobrou představivost, proč ji jednou nevyužít k něčemu prospěšnému. V této souvislosti se skvěle osvědčuje propojit její jméno pomocí jednoduchých asociací. Jméno nejlepší kamarádky své přítelkyně si zapamatujete snadno. Jmenuje se totiž Jaroslava Dlouhá a shodou okolností měří přes 180 centimetrů. Asociace jsou klíčovým krokem ke zlepšování vaší paměti, a to v mnoha oblastech. Proto je používejte, abyste si spojili jména s tvářemi a tělesnými rysy dalších lidí.

.... (další technické rady)

Když se seznámíte s někým novým, opakujte si v duchu jeho jméno co nejčastěji. Snažte se jej také nenásilně vpašovat do konverzace – nejenže zvýšíte naději na to, že si jméno zapamatujete, ale navíc si dotyčného získáte. (například: Těší mě Karolínko ... A co vlastně děláš Karolínko? ... Měj se Karolínko....)

.... (další technické rady)

Pokud zapomínáte jména ...

Zeptejte se! Každý z nás občas zapomíná. To je úplně normální, takže pokud se s někým seznámíte a jeho jméno vám vypadne, není to žádná tragédie. Až se s tím člověkem uvidíte podruhé, prostě se omluvte a zeptejte se znovu na jeho jméno. K celkovému zlepšení paměti pomáhá vydatný spánek, snažte se být odpočatí, dobře jezte a udržujte se v kondici.

Text je srozumitelný, není „příliš“ emocionální, není fundamentalistický, není sofistický a je logicky konzistentní. Přesto je to text, který nestojí za čtení a abychom na to přišli stačí si určit jeho východiska:

***Druzí lidé nemají jinou hodnotu než to, co od nich můžete získat. (sex)
Abyste to získali je potřeba dodržovat určitá technická pravidla a být milý.
Hodnoty které stojí za to jsou: sex, fyzická kondice a ovládnutí lidí pro svoji potřebu.***

Samozřejmě, že tato východiska nejsou v textu bezprostředně uvedena, ale celý text na nich stojí. Samozřejmě nemůžete nikdy prokázat, že jsou fakticky chybná – nemůžete text vyvrátit. Ale pokud jako emocionálně dospělý člověk chápete, že druzí nejsou hračky na jedno použití a pokud nechcete, aby jste se sami hračkou na jedno použití stali – musíte autorem takového textu z hloubi duše pohrdat. Nebo, řečeno vědeckěji: hodnotově jeho text odmítnout.

A zbývá poslední, nejobtížnější charakteristika textu – analytičnost (na škále analytický x neanalytický).

Analytický text splňuje všechny následující podmínky:

1. Podává informace (tzn. sděluje nějaká netriviální fakta).
2. Informace strukturuje (uspořádává) logicky správně tak, aby z nich mohl odvozovat další fakta, nebo interpretace fakt.
3. Uvedené interpretace (vysvětlení) faktů jsou dokládány – logicky správně – na základě faktů a uvedených předpokladů.
4. Je logicky konzistentní s výslovně uvedenými předpoklady, východisky a omezeními těchto předpokladů.
5. Může být falzifikován, tzn. existují způsoby jak prokázat jeho logickou nekonzistenci nebo nepravdivost jeho východisek.

Což mimo jiné znamená, že žádný analytický text:

- není a nemůže být fundamentalistický
- není a nemůže být sofistický
- není a nemůže být logicky nekonzistentní (resp. logické nekonzistence mohou být pouze okrajové)
- není a nemůže být o banalitách
- není a nemůže být o blo-bla-blo faktech

Neanalytický text je pak opakem textu analytického. V jistém, velmi nebezpečném, zjednodušení můžeme říci, že: ***analytický text podává množství logicky správně uspořádaných faktů a přibližuje jejich možné interpretace, zatímco neanalytický text podává jednu interpretaci skutečnosti, nejčastěji v emocionálním hávu.***